

Komunizem kot afirmacija prakse demokracije

Abstract

Communism as the Affirmation of the Practice of Democracy

The article will attempt to affirm the emancipatory political practice which can be found in Marx's work in the form of communist practice, and the practice of democracy in the context of radical politics. The radical and emancipatory practice of communism can only be understood in the context of the affirmation of the process of democratization, which we can find in Marx's work in the form of the dictatorship of the proletariat and which is actually the opposite of any dictatorship, and democracy as political practice, which is made possible by the practice of communism. We will show that communism, the process of democratization and the practice of democracy are not contradictory; on the contrary, the processes of democratization and radical democracy as the practice of inclusion are complementary to communism. The goal of communism is the abolition (*Aufhebung*) of the existing order, encompassing the abolition of capitalist relations, the abolition of private appropriation as well as the opening of space for the emergence of a new man and an opportunity for the practice of democracy. This means that the process of the democratization of society (dictatorship of the proletariat) and the practice of democracy are linked to the revolutionary and emancipatory practice of communism.

Keywords: communism, democracy, dictatorship of the proletariat, practice

Marko Hočevar is a PhD candidate and a researcher at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. (markohocevar@hotmail.com)

Povzetek

V pričujočem članku bomo v kontekstu radikalne politike poskušali afirmirati emancipatorno politično prakso, ki jo pri Marxu najdemo v obliki komunistične prakse, in prakso demokracije. Radikalno in emancipatorno prakso komunizma lahko razumemo le v kontekstu afirmacije procesa demokratizacije, ki ga pri Marxu najdemo v obliki diktature proletariata in ki dejansko pomeni nasprotje vsakršne diktature, in demokracije kot politične prakse, ki jo omogoča komunistična praksa. Pokazali bomo, da se komunizem, proces demokratizacije in praksa demokracije ne izključujejo, temveč ravno nasprotno – proces demokratizacije in radikalna demokracija kot praksa vključevanja sta komplementarni s komunizmom. Smoter komunizma je odprava (*Aufhebung*) obstoječega stanja, odprava kapitalističnih odnosov in odprava zasebnega prilaščanja, poleg tega pa tudi odpiranje prostora za kreacijo novega človeka in ustvarjanje možnosti za prakso demokracije. To pomeni, da sta proces demokratizacije družbe (diktatura proletariata) in praksa demokracije vezana na revolucionarno in emancipatorno prakso komunizma.

Ključne besede: komunizem, demokracija, diktatura proletariata, praksa

Marko Hočevar je doktorski študent in mladi raziskovalec na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani. (markohocevar@hotmail.com)

Uvod

Poraz v hladni vojni je pomenil zgolj še eno v vrsti delegitimacij radikalne demokracije in politike ter komunizma, ki naj bi bil že v sami osnovi antidemokratičen. Tako je komunizem tudi danes v (neo)liberalnem *mainstreamu* razumljen predvsem kot družbena formacija, ki je percipirana kot antidemokratična. Hkrati pa je liberalna meščanska demokracija, ki je odrinila prakso demokracije iz vsakdanjega življenja in uvedla politično reprezentacijo kot temelj moderne politike, postala hegemonna oblika demokracije. Vendar nam poglobljeno branje Marxovih del (ne pa nujno tudi marksističnih avtorjev) daje možnost, da drugače razumemo komunizem in demokracijo, posledično pa tudi razmerje med komunizmom in demokracijo.

Cilj naše analize bo, izhajajoč iz Marxa, umestitev komunizma in prakse demokracije v kontekst emancipacije posameznika in družbe, saj je Marx razumel komunizem v tesni povezavi z diktaturo proletariata, ki pa jo moramo razumeti kot proces demokratizacije družbe, in prakso demokracije. S pomočjo »racionalne dialektike« (Marx, 2012: 22) in primerjalne metode bomo poskušali premisliti emancipatorni potencial komunizma kot prakso, ki odpravlja obstoječe stanje in kapitalistične odnose ter odpira prostor za demokratično kreacijo nove družbene formacije in prakso demokracije. Po uvodu bomo analizirali, kako Marx razume komunizem, s tem pa tudi povezavo med komunizmom, revolucionarno prakso in Revolucijo. V tretjem delu bomo najprej analizirali Marxovo razumevanje diktature proletariata kot procesa demokratizacije, po tem pa tudi možnost demokracije na ravni prakse. V tem delu se bomo ozrli tudi k Jacquesu Rancièreju in njegovemu razumevanju demokracije. Sklepni del bo namenjen argumentiranju tesne povezave med komunizmom in prakso demokracije.

Komunizem, revolucionarna praksa in Revolucija

Analizo komunizma kot afirmacijo prakse demokracije moramo začeti pri sami opredelitvi, kaj je komunizem. Kljub različnim razlagam, tudi nasprotujočim si, se bomo tukaj držali Marxove (in Engelsove) opredelitve komunizma, saj je Marx v zgodnjih delih¹ veliko pisal o komunizmu kot specifični politični (in revolucionarni)

¹ Althusser (1971a: 24) je poskušal začrtati epistemološki rez v Marxovih spisih in tako razdelil njegova dela na različna obdobja: dela mladega Marxa (1840–1844); prelomno leto 1845; dela zorenja (1845–1857) in dela zrelega Marxa (1857–1883). Althusser pozneje v predgovoru prve knjige *Kapitala*, ki jo je napisal leta 1969, zaostri periodizacijo Marxovih del in premakne »letnico« epistemološkega reza ter vztraja, da sta edini deli, ki segata onkraj Heglovega vpliva na Marxa, *Kritika Gothskega programa* in *Beležke o Učbeniku politične ekonomije Adolpha Wagnerja* (*Randglossen zu Adolph Wagners »Lehrbuch der politischen Ökonomie«*), vse drugo pa je »kontaminirano« s Heglom (glej Althusser, 1971b: 93–94). Naša analiza ne bo izhajala iz Althusserja, temveč bomo kombinirali različna Marxova dela, ki po Althusserju spadajo v različna obdobja. Za kritiko delitve Marxa na »mladega« in tistega »pravega« »marksističnega« Marxa glej Ceroni (1976: 37–42).

praksi, ki ima za smoter odpravo (*Aufhebung*) obstoječega stanja, odpravo zasebne lastnine in odpravo odtujitve.

V *Pariških rokopisih 1844*, kjer Marx v zelo heglovskem tonu razpravlja o komunizmu, najdemo dokaj natančno obrazložitev, kaj Marx razume pod pojmom »komunizem«. Marx govori o komunizmu kot o »resničnem razpletu spora med človekom in naravo ter človekom, resničen razpad spora med eksistenco in bistvom /.../ Komunizem je rešena uganka zgodovine in ve, da je ta rešitev.« (Marx, 1979a: 332–333) Če naredimo korak naprej, vidimo, da Marx vztraja, da je komunizem »negacija negacije«, kajti komunizem je negacija zasebne lastnine, ki pa je negacija samega človeškega bistva. Smoter komunizma je odprava zasebne lastnine in zasebnega prilaščanja, torej odprava kapitalističnih odnosov izkoriščanja in dominacije. Zato vidi Marx v komunizmu »nujni moment človeške emancipacije« (Marx, 1979a: 345).

V *Nemški ideologiji* sta Marx in Engels še bolj eksplicitna, ko nanese na vprašanje komunizma: »Komunizem za nas ni stanje, ki naj bo vzpostavljeno, *ideal*, po katerem naj se ima ravnati dejanskost. S komunizmom poimenujemo *dejansko* gibanje, ki odpravlja zdajšnje stanje. Pogoji tega gibanja se podajajo iz zdaj obstoječih predpostavk.« (Marx in Engels, 1979a: 41) Takšno formulacijo pa moramo brati skupaj s stavkom iz *Pariških rokopisov 1844*: »Komunizem je /.../ zatorej dejanski, za bližnji zgodovinski razvoj nujni moment človeške emancipacije in ponovne pridobitve. Komunizem je nujna oblika in energični princip bližnje prihodnosti, toda komunizem kot tak ni cilj človeškega razvoja – oblika človeške družbe.« (Marx, 1979a: 345) Kot vidimo, Marx razume komunizem kot (politično) prakso in gibanje, ki odpravlja kapitalistične odnose, in ne kot neko komunistično hipotezo (ali Idejo), kot jo najdemo pri Badiouju² (2008: 114).

Komunizem oziroma komunistično prakso pri Marxu lahko razumemo le v tesni navezavi na politično delovanje, torej v povezavi z revolucionarno prakso in Revolucijo. V *Tezah o Feuerbachu* Marx zapiše: »Sovpadanje spreminjanja okoliščin in človeške dejavnosti ali samospreminjanje je mogoče dojeti in racionalno razumeti le kot revolucionarno prakso.« (Marx, 2008: 21) V *Tezah o Feuerbachu* ne najdemo omembe komunizma ali razrednega boja (kot specifično političnega boja), temveč je govor o revolucionarni praksi. Pri revolucionarni praksi je jasno, da gre za politizacijo bojev. Po Balibarju (2002: 28–29) lahko sklepamo, da gre tam, kjer Marx piše o revolucionarni praksi, predvsem za poskus političnega in družbenega prevrata. To pa je nekaj, kar je bistveno tudi za komunizem, komunistično prakso in komunistično gibanje. Revolucionarna praksa je pri Marxu razumljena kot samosprememba ljudi in sprememba okoliščin, zato jo je treba razumeti kot pot h kreaciji novega človeka oziroma k temu, kar Marx imenuje generično bitje

² Badioujevega zanimanja za komunizem ne moremo zavreči v celoti, saj je komunistična praksa, ki jo najdemo pri Marxu, dokaj blizu Badioujevi opredelitvi »komunističnega tipa politike«, saj je le-ta utemeljena v »imanentni aktivnosti« (glej Badiou, 2013: 7).

(*Gattungswesen*) (Fischer in Marek, 1973: 85), kar pa je, kot bomo videli v nadaljevanju, tudi smoter komunizma (glej Marx, 1979a: 332). Iz zgornjih opredelitev komunizma in revolucionarne prakse vidimo, da ti dve kategoriji v dobri meri sovpadata. Zato ni napačno dojeti komunizem (tudi) kot revolucionarno prakso, o kateri Marx govori v *Tezah o Feuerbachu*.

Marx pa govori tudi o Revoluciji kot o enkratnem Dogodku, prelomu. Revolucija kot enkratni prelom je posledica komunistične prakse oziroma revolucionarnega udejstvovanja proletariata in konkretnih zgodovinskih okoliščin. Bistveno je, da mora Revolucija radikalno spremeniti eksistenčne pogoje bivanja človeka in družbe (McLellan, 1975: 65), a jo je hkrati nujno razumeti v kontekstu daljše revolucionarne dejavnosti, ki pa je vezana na komunizem. Bistvo Revolucije, enkratnega dogodka, ni v Dogodku samem, temveč v revolucionarnem procesu, saj je Revolucija le eden izmed korakov k odpravi kapitalistične eksploatacije in je kot takšna hkrati tudi produkt in posledica samospmembe človeka (glej Petrovič, 1979) oziroma postajanja človeka zase. Kot pravi Petrovič (1979: 158), je treba revolucionarni proces, ki pripelje do Revolucije, razumeti ne samo kot odpravo političnih, ekonomskih in družbenih struktur, temveč tudi in predvsem kot proces in možnost nastajanja novega, humaniziranega človeka, ki pa ni le produkt sprememb v strukturah, ampak je tudi sam agent teh sprememb.

V tem kontekstu Marx govori tudi o komunistični revoluciji: »Komunistična revolucija je najradikalnejši prelom s podedovanimi lastninskimi razmerji ...« (Marx in Engels, 1979b: 611) V *Komunističnem manifestu* najdemo tudi »grožnjo« vladajoči eliti, ki jo pomeni komunistična revolucija: »Vladajoči razredi naj le trepetajo pred komunistično revolucijo.« (Marx in Engels, 1979b: 629) Vendar, kar je bistveno, Marx v *Manifestu* govori o Revoluciji, ki je demokratična, kajti Revolucija prinaša odpravo odnosov dominacije in kapitalističnega izkoriščanja (Kamenka, 1977: 123). Revolucija kot enkratni prelom je lahko nasilna ali pa tudi ne; ključno je, da mora biti Revolucija demokratična (Hook, 1976: 87) oziroma mora pripomoči k demokratizaciji družbe.

Komunistična (revolucionarna) praksa in Revolucija sta pri Marxu vezani na proletariata, vendar je treba pri tem nujno razlikovati med razredom na sebi in razredom zase. Razred na sebi je »objektivna« kategorija, ker gre za strukturno pozicijo v razrednem boju oziroma je to »razred nasproti kapitalu« (Marx, 1979b: 538). Eden od momentov, ki omogoča, da do ujemanja med razredom na sebi in razredom zase pride, je boj, kontinuirana komunistična revolucionarna praksa in sprememba na ravni zavesti. Ko se razvije zavest, postane proletariata razred zase: »Tako je ta množica že razred nasproti kapitalu, toda še ne za samo sebe. V boju, ki smo ga označili le v nekaterih fazah, se ta množica združi in se konstituira kot razred za samega sebe. Interesi, ki jih brani, postanejo razredni interesi.« (Marx, 1979b: 538) Torej je proletariata šele kot razred zase vezan na komunistično revolucionarno prakso in Revolucijo, kajti le tako je mogoča emancipacija družbe in odprava kapitalističnih odnosov (Basso, 1981: 145).

Čeprav je komunizem kot praksa in gibanje vezan na specifičen razred –

proletariat z razredno zavestjo –, pa cilj oziroma smoter komunizma pri Marxu ni vezan na en razred, temveč na emancipacijo posameznika in družbe kot celote: »[k]omunizem kot pozitivna odprava privatne lastnine kot človeške samoodtujitve in zato kot dejansko prisvajanje človeškega bistva po človeku in za človeka; zategadelj kot popoln, zavestno in znotraj vsega bogastva dozdejšnjega razvoja nastali povratak človeka zase kot družbenega, tj. človeškega človeka.« (Marx, 1979a: 332) Komunistična revolucionarna praksa, posledično torej tudi Revolucija, odpira možnost, da s tem, ko proletariat postane razred zase in odpravi kapitalizem ter ukine vse razrede in tudi samega sebe kot poseben razred, človek postane zase, postane totaliteta. Bistvo človeka³ pa je, da v okoliščinah, ki so mu dane, sam ustvarja lastne življenjske razmere, lastno naravo in da povečuje lastne moči, s tem pa tudi spreminja obstoječe okoliščine in strukture (Marx, 1974: 17; Hampsher-Monk, 2011: 513).

Iz dosedanje analize vidimo, da je komunizem pri Marxu razumljen kot politično gibanje in praksa, tudi revolucionarna praksa, ki je usmerjena v odpravo obstoječega stanja, odpravo kapitalističnih odnosov, ni pa ideologija⁴ ali neka utopična, idealna predstava o ureditvi družbe. Komunizem, ker je povezan z revolucionarno prakso in Revolucijo, ni ideal, temveč je prej »uničenje obstoječega stanja« (Bosteels, 2010: 65–66). Pri komunizmu gre za revolucionarno prakso, za imanentno-politično odpravo kapitalističnih odnosov dominacije, ki omogočajo izkoriščanje, za odpiranje možnosti za nastajanje nove družbe in novega človeka (Petrović, 1979: 161), hkrati pa komunizem kot gibanje in praksa tlakuje pot za demokratizacijo družbe in prakso demokracije.

Diktatura proletariata in demokracija

Če komunizem ni neka vnaprej zamišljena družbena formacija, temveč predvsem revolucionarna praksa odpravljanja kapitalističnih odnosov, kapitalističnega načina produkcije in zasebne lastnine, potem se zastavlja vprašanje, kaj nastane kot posledica komunistične (revolucionarne) prakse in Revolucije. V Marxovi teoriji je posledica komunistične prakse najprej »vzpostavitev« diktature proletariata, ki pa je po svojem bistvu ravno negacija vsakršne diktature in izraža demokratičen princip Marxove misli. Diktaturo proletariata je treba nujno razumeti kot proces demokratizacije; potem pa sledi oblikovanje demokratične družbene formacije (nikakor ne formalne ali liberalne predstavniške ureditve), ki bo demokratična in bo omogočala »bivanje demokracije« oziroma prakso demokracije.

³ Marx lucidno zapiše: »Religija je fantastično udejanjenje človeškega bistva, ker človeško bistvo nima nobene prave dejanskosti.« (Marx, 1979c: 192)

⁴ Sploh pa ne v Marxovem pomenu, saj ta pravi, da se zaradi ideologije ljudje in razmerja »prikazujejo kot v *cameri obscuri* postavljeni na glavo« (Marx in Engels, 1979a: 25).

Najprej je treba razumeti, da za Marxa meščanska demokracija ni niti zadostna niti zares »demokratska«. Zanj je meščanska demokracija zgolj formalna oziroma demokracija, ki temelji na političnem predstavnstvu, zato je nezadostna, saj ne omogoča emancipacije posameznika in družbe,⁵ ker je utemeljena v dveh dualizmih. Prvič, gre za delitev na civilno družbo in politično državo, kar pa naj bi jamčilo nevtralnost države. Vendar kljub tej delitvi ostaja država zavezana interesom vladajočega razreda.⁶ Marx je opazil, da postopoma poteka »proces identifikacije med civilno družbo in državo, kolikor vidi v lastnini in denarju tisto odločilno silo, ki prodira skozi tančico čistega citoyenstva in uporablja politično državo kot sfero splošnega interesa za svoje partikularne smotre« (Bibič, 1984: 332). Torej ne gre za nikakršno nevtralnost politične države, saj ta temelji na kapitalističnem načinu proizvodnje. Zato je Marx nasprotoval predstavnstvu, ki je temelj liberalne demokracije, saj je civilna družba »dejanska politična družba. /.../ V tem stanju povsem izgine pomen zakonodajne oblasti kot *reprezentativne* oblasti.« (Marx, 1979č: 132; glej tudi Bibič, 1984: 300; Draper, 1974: 102–103)

Drugič, liberalna demokracija, katere osnova je delitev na civilno družbo in politično državo, (re)producira (politično) odtujitev posameznika, saj jo utemeljuje še en dualizem – posameznika deli na človeka in državljana (glej Marx, 1979d: 179; tudi Marx, 1979č: 97; Debenjak, 1974: 46–47; Bibič, 1984: 318–333). »Ločitev občanske družbe in politične države se nujno pojavlja kot ločitev političnega državljana, državljana države, od občanske družbe, od njegove dejanske, empirične dejanskosti.« (Marx, 1979č: 97) Temelj civilne družbe je človek, ki se je z buržoazno revolucijo politično emancipiral. Vendar takšen človek ni generično bitje, temveč »egoistični človek – pripadnik civilne družbe je postal s tem tudi 'baza' politične države« (Bibič, 1984: 329).

Delitev posameznika na človeka in državljana, ki izhaja iz delitve na civilno družbo in politično državo, je za Marxa predvsem izraz samoodtujitve človeka (McLellan, 1975: 62). Zato Marx tovrstne predpostavke kritizira, saj je takšna »demokracija« zelo omejena in ne omogoča družbene in politične emancipacije, temveč zgolj politično emancipacijo, hkrati pa je že v osnovi utemeljena v ohranjanju razmerij moči in kapitalističnih odnosov dominacije: »Človek, kakršen je kot član občanske družbe, nepolitični človek, pa se nujno kaže kot naravni človek. /.../ Sebični človek je pasiven, zgolj najdeni rezultat razpadle družbe, predmet neposredne gotovosti, torej naravni predmet.« (Marx, 1979d: 179) Izhajajoč iz takšne kritike je Marx razvil drugačno razumevanje procesa demokratizacije in tudi demokracije, ki pa sta vezana na komunizem in komunistično prakso.

⁵ Hkrati pa ne smemo pozabiti, da je liberalni ideal o predstavnški demokraciji od 18. stoletja naprej zgolj republikanski nadomestek za prakso demokracije (več glej v Vodovnik, 2015: 52).

⁶ Za različna razumevanja države pri Marxu primerjaj: Marx in Engels, 1979a: 95, 219–227; Marx in Engels, 1979b: 591; Marx, 1974; Marx, 1979č: 57–134. Za analizo Marxovega razumevanja države glej Jessop, 1982: 1–31.

Diktatura proletariata kot proces demokratizacije

Marx naredi za kritike nepredstavljivo potezo, ko med procesom demokratizacije in »revolucionarno diktaturo proletariata« (skoraj) postavi enačaj. Marx v (spornem) odstavku *Kritike Gothskega programa* zapiše tole: »Med kapitalistično in komunistično družbo je obdobje, v katerem se prva revolucionarno preobraža v drugo. Temu ustreza tudi politično prehodno obdobje, katerega država ne more biti nič drugega kakor revolucionarna diktatura proletariata.«⁷ (Marx, 1979e: 504) Kot vidimo, Marx v eni sapi govori o revoluciji in o diktaturi proletariata. Če se hkrati ozremo na drugo mesto, pa Marx in Engels zapišeta: »Že prej smo videli, da je prvi korak v delavski revoluciji povzdig proletariata v vladajoči razred, izbojevanje demokracije.« (Marx in Engels, 1979b: 611) Ali imamo torej opraviti s kakšno napako oziroma nedoslednostjo?

Nikakor ne, kajti Marx nikoli in nikjer ni zagovarjal diktature ali diktatorjev (Barany, 1997: 2–4). Za Marxa (in Engelsa) je »zmaga« proletariata v razrednem boju predpogoj demokracije, ker je zmaga proletariata kot razreda povezana s težnjo po odpravi vseh razredov (glej Mikecin, 1968: 40) in demokratizacijo družbe onkraj političnega predstavništva. Marx je že v *Razrednih bojih v Franciji* uporabil izraz »diktatura proletariata« in poudaril, da je treba razumeti »razredno diktaturo proletariata kot nujno prehodno stopnjo k uničenju razrednih razlik sploh« (Marx, 1979f: 138). Ključno je, da diktatura proletariata pomeni »odpravo vseh razredov« (*Aufhebung aller Klassen*) (Marx, 1963: 508) in je torej v samem bistvu ravno negacija vsakršne diktature. Hkrati je osvojitve oblasti proletariata, »diktatura proletariata«, razreda, ki bo odpravil vse razrede in razredno družbo na splošno (glej Marx, 1979f: 138), šele predpogoj za demokracijo na ravni prakse, saj v razredni družbi, po Marxu, »prava« demokracija ni mogoča. Če je zmaga proletariata najprej izenačena z demokracijo, pozneje pa je v *Kritiki Gothskega programa* osvojitve oblasti proletariata enaka diktaturi proletariata, je jasno, da moramo diktaturo proletariata pri Marxu razumeti kot demokracijo, oziroma, povedano bolj pravilno, kot proces demokratizacije družbe, saj je, kot smo videli, diktatura proletariata hkrati prvi korak k odpravi razredov in posledično tudi prvi korak k praksi demokracije.

Po drugi strani pa je izjemno pomembno dodati, da diktatura proletariata ni abstraktna politična država oziroma ni politična forma kapitalistične formacije v rokah proletariata, temveč je proces odprave vseh razredov in tudi delitve na civilno družbo in politično državo. Marx namreč nikoli ni razmišljal o novi družbeni formaciji kot zgolj o demokratični »državi«, saj je komunistična praksa usmerjena proti abstraktni politični državi. Torej, komunistična praksa in proces demokratiza-

⁷ Po vsej verjetnosti je Marx navdih za takšno besedno zvezo našel pri blankistih. Marx je poskušal s tem izrazom (diktatura proletariata) narediti distinkcijo med razredno diktaturo in konceptom diktature, ki jo najdemo pri blankistih (glej Draper, 1987: 13–14; 25).

cije vodita (tudi) k odpravi politične forme kapitalistične formacije.⁸ Vendar ne gre za biologistično ali mehanicistično pojmovanje tega procesa, kot ga je mogoče najti pri Engelsu na mestu, kjer govori o tem, da država odmre: »Država se ne odpravlja, država odmre,« (Engels, 1979: 630) – »*der Staat wird nicht 'abgeschafft', er stirbt ab*« (Engels, 1987: 224) – temveč za dialektično razumevanje procesa odpravljanja države. Pri Marxu država ne odmre, temveč je odpravljena: »*Abschaffung des Staates*.« (Marx in Engels, 1960: 288; glej tudi Avineri, 1968: 202–203)

Koncept diktature proletariata⁹ govori o radikalni spremembi razmerij moči, o spremembi odnosov v sferi produkcije in o odpravi razredov ter demokratizaciji družbe, kar pa je mogoče doseči s komunistično prakso. Diktaturo proletariata je treba razumeti kot »prehodno obdobje«, kot proces demokratizacije družbe, ki je posledica komunizma in Revolucije, hkrati pa je utemeljena v radikalni demokratični praksi – gre za odpravo razredov in tudi za odpravo civilne družbe in politične države, s tem pa se odpira možnost za kreacijo nove družbene formacije in njene nove politične forme.

Demokracija kot praksa onkraj političnega predstavništva

Kljub kritiki meščanske demokracije in poimenovanju procesa demokratizacije kot »diktature proletariata« lahko Marxa in njegovo politično teorijo in filozofijo razumemo samo skozi prizmo demokratizacije družbe, saj je Marx bil »radikalni demokrat« (Gilbert, 1999: 174). Iz Marxove *Kritike Heglovega državnega prava* jasno izhaja, da je bil zavezan demokraciji (glej Marx, 1979č: 71–75). Marx je kritiziral Hegla, ki je poveličeval ustavno monarhijo in njegovo razumevanje suverenosti (glej Bibič, 1984: 305; Krancberg, 1982: 25–27; Springborg, 1984: 539–540), saj »Hegel izhaja iz države in naredi človeka za subjektivizirano državo« (Marx, 1979č: 72). Ključno je, da je v monarhiji ljudstvo »subsumirano pod enega načinov svojega bivanja, politično ustavo, v demokraciji se kaže *ustava sama* le kot *ena* opredelitev, in sicer samoopredelitev ljudstva« (Marx, 1979č: 71).

Demokracija je za Marxa bistvo politike¹⁰ in politične konstitucije (Marx, 1979č: 72; glej tudi Springborg, 1984: 538), in sicer jo opredeli kot »genus, rod vseh poli-

⁸ Kot pravi tudi Rancière (2001: 4), demokracija ni politični režim. Hkrati pa demokracija ni utemeljena v nobeni institucionalni formi (glej Rancière, 2014: 97).

⁹ Za Marxa in Engelsa je pariška komuna oblika diktature proletariata, kjer pa seveda ni šlo za nikakršno diktaturo: »*Seht euch die Pariser Kommune an, Das war die Diktatur des Proletariats*.« (»Poglejte pariško komuno. To je bila diktatura proletariata.«) (Engels, 1977: 199; glej tudi Marx, 1979g)

¹⁰ To je nekaj, kar trdi tudi Rancière (2001), pri čemer Rancière razlikuje med politikom in policijo (glej Rancière, 2005: 44–57).

tičnih ureditev« (Bibič, 1984: 305). Marx pravi, da je demokracija tako forma kot tudi vsebina (glej Marx, 1979č: 71). »Bistvena skladnost med esenco in eksistenco pomeni ravno to, da je v demokraciji socializirani človek izhodišče in vir celotnega družbenega sožitja.« (Bibič, 1984: 330) Demokracija je »posebna oblika bivanja ljudstva« (Marx, 1979č: 73), kot tudi »bistvo vsakršne državne ustave, socializirani človek« (ibid.: 72). Drugačen je tudi odnos med posameznikom in zakonom, saj je »zakon zavoljo človeka« in ne nasprotno (ibid.).

Marx (ibid.: 71) tudi zapiše, da je demokracija »rešena *uganka* vseh ustav«. ¹¹ Vendar, »prava« demokracija je več kot zgolj skupek pravnih norm in procedur. Za Marxa demokracija omogoča, »da je ustava vedno popeljana nazaj v svojo dejansko osnovo, v dejanskega človeka, v dejansko ljudstvo ne samo po sebi, glede bistva, ampak glede eksistence, dejanskosti, ter postavljena kot njegovo lastno delo« (ibid.). Marx najboljše zaobjame bistvo demokracije, ko pravi, da je demokracija, ki bo mogoča šele v novi družbeni formaciji, praksa, »človeško bivanje« (ibid.: 72). Povedano z Rancièrjem (2014: 97), demokracija je vedno odvisna izključno od vsakokratne manifestacije v praksi. Gre za to, da je v demokraciji, ki je razumljena kot praksa, »formalni princip hkrati materialni princip. Demokracija je zatorej šele resnična enotnost občega in posebnega« (Marx, 1979č: 72). ¹²

Marxovo zavezanost demokraciji oziroma praksi demokracije lahko podkrepimo tudi z njegovimi opisi bodoče družbene formacije, ki jo Marx imenuje »komunistična družba«, ki pa je ne smemo razumeti kot točno določeno obliko družbene in politične ureditve, temveč prej kot neko družbeno formacijo, ki nastane kot posledica revolucionarne prakse komunizma in Revolucije ter procesa demokratizacije, ki ga Marx imenuje tudi diktatura proletariata. Tako v *Kritiki Gothskega programa* lahko beremo:

V neki višji fazi komunistične družbe, ko izgine zasužnjujoče podrejanje posameznikov delitvi dela in s tem tudi nasprotje med umskim in telesnim delom, ko delo ni več le sredstvo za življenje, temveč je samo postalo prva življenjska potreba; ko se z vsestranskim razvojem posameznikov povečajo tudi njihove produktivne sile in ko vsi viri kolektivnega bogastva obilneje pritekajo ... (Marx, 1979e: 493) ¹³

¹¹ Marx zelo podobno obravnava demokracijo v *Kritiki Heglovega državnega prava* in komunizem nekaj let pozneje v *Pariških rokopisih 1844*, pri obeh pa nemalokrat uporablja tudi enako heglovske terminologije (glej Marx, 1979a: 245–398; 1979č: 57–134; glej tudi Springborg, 1984: 538–539).

¹² Vsekakor je nujno omeniti, da demokracija ne more biti nikakršna oblast – lahko je princip življenja, lahko je moč (ne oblast) ljudstva, saj demokracija pomeni moč, potencial (*kratos*) ljudstva (*dêmos*) (glej Vodovnik, 2015: 52).

¹³ Lenin (1972: 83–92) razume dve fazi komunistične družbe kot socializem in komunizem. Vendar je težava v tem, da, izhajajoč iz Marxovih opredelitev komunizma, ne moremo govoriti o komunizmu kot o specifični družbeni formaciji, kot to stori Lenin. Če že moramo izhajati iz te dihotomije, višje in nižje faze komunistične družbe, potem je bolj smiselno govoriti o nižji fazi kot o procesu

V *Nemški ideologiji* najdemo še en, podrobnejši opis komunistične družbe:

./.../ medtem ko v komunistični družbi, kjer ni, da bi vsakdo imel izključni krog dejavnosti, marveč se lahko izobrazi v vsaki poljubni panogi, uravnava družba občo produkcijo in mi ravno s tem omogoča, da danes delam to, jutri ono, da zjutraj lovim, popoldne ribarim, zvečer redim živino – in po jedi kritiziram –, kot mi pač prija, ne da bi kdaj postal lovec, ribič, pastir – ali kritik. (Marx in Engels, 1979a: 40)

V teh dveh zapisih lahko zelo jasno zasledimo Marxovo zavezanost demokraciji. Ne gre za točno določeno družbeno formacijo, temveč je zgolj podan neki okvir, ki izraža demokratičnost in avtonomijo družbe in posameznikov. Pri komunistični družbi oziroma družbi, ki nastane v kontekstu komunistične revolucionarne prakse in Revolucije, gre za družbeno in politično emancipacijo posameznika in družbe ter za izpolnitev človeških moči in potencialov, kar je v skladu z radikalno demokracijo, ki jo najdemo pri Marxu. Bistveno je, da nova družbena formacija omogoča »bivanje demokracije« oziroma demokracijo na ravni prakse.

Delitev na civilno družbo in politično državo pa je pri Marxu lahko odpravljena prek komunistične revolucionarne prakse (in Revolucije). To je pot k demokratizaciji družbe (»diktatura proletariata«) in do demokracije na ravni prakse. Demokracija kot praksa, kot urejanje »skupnostnega življenja« (glej Bibič, 1984: 308), je za Marxa princip, ki sega onkraj dualizma meščanskega sveta (civilna družba in politična država) (glej *ibid.*: 307–308). Čeprav torej Marx omenja demokracijo (tudi) kot ustavo, je resnica demokracije vendarle vedno v praksi.

Sklep

Pri Marxu lahko razumemo proces demokratizacije in prakso demokracije le skozi kritiko kapitalističnega načina proizvodnje, kapitalističnih odnosov in delitve na civilno družbo in politično državo, ki je temelj politične odtujitve posameznika. Marx se zavzema za opolnomočenje in za sodelovanje posameznikov v procesu odločanja, kar pa je mogoče le, če se odpravi delitev na civilno družbo in politično državo (Mostov, 1989: 198). Kot pravi Bibič (1984: 309), je demokracija kot praksa urejanja odnosov med ljudmi pri Marxu najbolj povezana z odpravo dualizma med civilno družbo in politično državo, saj je to pogoj za demokracijo. Demokracija oziroma »prava demokracija« pomeni pri Marxu

demokratizacije (diktatura proletariata) in o višji fazi kot o novi družbeni formaciji, kjer pride do »bivanja demokracije«, kot pravi Marx.

družbeno skupnost, v kateri je odpravljen dualizem med civilno družbo in državo, v kateri je premagano nasprotje med javnim političnim monopolom in med zasebnimi monopoli v civilni družbi /.../ med obliko in vsebino skupnostnega življenja, med človekom kot predmetnim bitjem in človekom kot bistveno socialnim bitjem. (Bibič, 1984: 315)

Zato, pravi Marx, v novi družbeni formaciji ne bo več abstraktne države, ki bi dominirala nad ljudstvom, da torej v »resnični demokraciji *politična država izginja*« (Marx, 1979c: 73), saj izginja skupaj s civilno družbo, ker se odpravlja celotna formacija in tudi pogoji tega dualizma. Gre za odpravo kapitalistične formacije in tudi politične forme kapitalistične formacije: »[v] demokraciji pa država ne more gospodovati kot 'abstraktna' država, ker v njej ustava ni nič drugega kot vsebina *določenega* delovanja *ljudstva*.« (Bibič, 1984: 307)

Marx v komunistični praksi, ki pripelje do Revolucije, in procesu demokratizacije družbe (ki jo poimenuje diktatura proletariata) vidi možnost, da se odpravi delitev na civilno družbo in politično državo ter s tem tudi odpravi delitev na človeka in državljana, ki omogoča perpetuiranje obstoječega stanja (glej Marx, 1979d: 178–179; McLellan, 1975: 62). Osnova za odpravo takšne dihotomije in njenih pogojev ter afirmacijo prakse demokracije je pri Marxu ravno komunistična revolucionarna praksa, saj je osnova za Revolucijo, za proces demokratizacije (diktaturo proletariata).

Komunizem kot praksa – s tem ko odpravlja kapitalistične odnose in delitev na civilno družbo in politično državo – odpira prostor za demokratizacijo družbe in afirmira demokracijo kot prakso. Nova družbena formacija, ki se vzpostavi kot posledica komunistične revolucionarne prakse (in tudi Revolucije), ter skozi proces demokratizacije (diktatura proletariata) temelji na demokratičnem principu – ta nova družba zagotavlja, da je »svoboden razvoj slehernega pogoj za svoboden razvoj vseh« (Marx in Engels, 1979b: 613). Pri demokraciji gre za prakso, ki je mogoča le v sklopu odprave odnosov kapitalistične dominacije, kar pa je pri Marxu vezano na komunistično prakso. Izhajajoč iz tega lahko trdimo, da sta komunizem in demokracija komplementarna – še več, komunizem pri Marxu omogoča demokracijo oziroma komunizem kot revolucionarna praksa pomeni afirmacijo demokracije. Zato je pri Marxu jasno, da je komunizem osnova za kakršnokoli razpravo o demokraciji – brez komunizma demokracija kot praksa, kot »človeško bivanje« ni mogoča.

Literatura

- ALTHUSSER, LOUIS (1971a): *Za Marxa*. Beograd: Nolit.
- ALTHUSSER, LOUIS (1971b): *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York, London: Monthly Review Press.
- AVINERI, SHLOMO (1968): *The Social and Political Thought of Karl Marx*. London, New York: Cambridge University Press.
- BADIOU, ALAIN (2008): *Ime česa je Sarkozy?* Ljubljana: Sophia.
- BADIOU, ALAIN (2013): The Communist Idea and the Question of Terror. V *The Idea of Communism. Volume 2*, S. Žižek (ur.), 1–11. London, New York: Verso.
- BALIBAR, ÉTIENNE (2002): *Marxova filozofija*. Ljubljana: Krtina.
- BARANY, ZOLTAN (1997): The 'Volatile' Marxian Concept of the Dictatorship of the Proletariat. *Studies in East European Thought* 49(1): 1–21.
- BASSO, LELIO (1981): *Socializam i revolucija*. Zagreb: Globus.
- BIBIČ, ADOLF (1984): *Zasebništvu in skupnost: civilna družba in politična država pri Heglu in Marxu*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- BOSTEELS, BRUNO (2010): The Leftist Hypothesis: Communism in The Age of Terror. V *The Idea of Communism*, C. Douzinas in S. Žižek (ur.), 33–66. London, New York: Verso.
- CERONI, UMBERTO (1976): *Politička teorija i socializam*. Zagreb: Školska knjiga.
- DEBENJAK, BOŽIDAR (1974): *V alternativni: marksistične študije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- DRAPER, HALL (1974): Marx on Democratic Forms of Government. *The Socialist Register* 11: 101–124.
- DRAPER, HALL (1987): *The 'Dictatorship of the Proletariat' from Marx to Lenin*. New York: Monthly Review Press.
- ENGELS, FRIEDRICH (1977): Einleitung [zu Karl Marx' 'Bürgerkrieg in Frankreich' (Ausgabe 1891)]. V *Karl Marx – Friedrich Engels, Werke, Band 22*, 188–199. Berlin: Dietz Verlag.
- ENGELS, FRIEDRICH (1979): Razvoj socializma od utopije do znanosti. V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: IV zvezek*, B. Zihel (ur.), 547–636. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- ENGELS, FRIEDRICH (1987): Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft. V *Karl Marx – Friedrich Engels, Werke, Band 19*, 177–228. Berlin: Dietz Verlag.
- GILBERT, ALAN (1999): Political Philosophy: Marx and Radical Democracy. V *The Cambridge Companion to Marx*, T. Carver (ur.), 168–195. Cambridge, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- HAMPsher-MONK, IAN (2011): *A History of Modern Political Thought. Major Political Thinkers from Hobbes to Marx*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- HOOK, SYDNEY (1976): *Revolution, Reform, and Social Justice: Studies in the Theory and Practice of Marxism*. Oxford: Basil Blackwell.
- JESSOP, BOB (1982): *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*. Oxford: Martin

- Robertson.
- KAMENKA, EUGENE (1977): Marxism and Ethics – A Reconsideration. V *Varieties of Marxism*, S. Avineri (ur.), 119–146. The Hague: Martinus Nijhoff.
- KRANCBERG, SIGMUND (1982): Karl Marx and Democracy. *Studies in Soviet Thought* 24(1): 23–35.
- LENIN, VLADIMIR ILIČ (1972): *Država in revolucija: Marksistični nauk o državi in naloge proletariata v revoluciji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MARX, KARL (1960): Karl Marx/Friedrich Engels. Rezensionen aus der 'Neuen Rheinischen Zeitung. Politisch-ökonomische Revue'. Viertes Heft, April 1850. V *Karl Marx – Friedrich Engels, Werke, Band 7*, 201–333. Berlin: Dietz Verlag.
- MARX, KARL (1963): Marx an Joseph Weydemeyer in New York. 5. März 1852. V *Karl Marx – Friedrich Engels, Werke, Band 28*, 503–509. Berlin: Dietz Verlag.
- MARX, KARL (1974): *Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta*. Ljubljana: Komunist.
- MARX, KARL (1979a): Kritika nacionalne ekonomije (Pariški rokopisi 1844). V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: II. zvezek*, B. Debenjak (ur.), 245–398. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MARX, KARL (1979b): Beda filozofije. Odgovor na »Filozofijo bede« g. Proudhona. V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: II. zvezek*, B. Debenjak (ur.), 395–540. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MARX, KARL (1979c): Prispevek h kritiki Heglove pravne filozofije: Uvod. V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: I. zvezek*, B. Debenjak (ur.), 191–208. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MARX, KARL (1979č): Kritika Heglovega državnega prava (§§ 261–313) [Izbor]. V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: I. zvezek*, B. Debenjak (ur.), 57–134. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MARX, KARL (1979d): Prispevek k židovskemu vprašanju. V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: I. zvezek*, B. Debenjak (ur.), 149–188. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MARX, KARL (1979e): Kritika Gothskega programa. V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: IV. zvezek*, B. Zihel (ur.), 479–509. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MARX, KARL (1979f): Razredni boji v Franciji 1848–1850. V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: III. zvezek*, B. Zihel (ur.), 7–162. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MARX, KARL (1979g): Državlјanska vojna v Franciji. V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: IV. zvezek*, B. Zihel (ur.), 233–334. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MARX, KARL (2008): Teze o Feuerbachu: Zapis v Marxovi beležnici iz let 1844–1847. V *O spremembi sveta: pomen Marxovih Tez o Feuerbach*, B. Debenjak (ur.), 18–25. Ljubljana: Sophia.
- MARX, KARL (2012): *Kapital: Kritika politične ekonomije. Prvi zvezek*. Ljubljana: Sophia.
- MARX, KARL IN FRIEDRICH ENGELS (1979a): Nemška ideologija. Kritika najnovejše nemške filozofije v njenih reprezentantih Feuerbachu, B. Bauerju in Stirnerju, in nemškega socializma v njegovih prerokih (izbor). V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: II. zvezek*, B. Debenjak (ur.), 5–352. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- MARX, KARL IN FRIEDRICH ENGELS (1979b): Manifest komunistične stranke (Komunistični manifest). V *Karl Marx, Friedrich Engels. Izbrana dela v petih zvezkih: II. zvezek*, B. Debenjak (ur.), 567–631. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- McLELLAN, DAVID (1975): *Karl Marx*. New York: Viking Press.
- MOSTOV, JULIE (1989): Karl Marx as Democratic Theorist. *Polity* 22(2): 195–212.
- PETROVIĆ, GAJO (1979): The Philosophical Concept of Revolution. V *Praxis – Yugoslav Essays in the Philosophy and Methodology of the Social Sciences*, M. Marković in G. Petrović (ur.), 151–164. Dordrecht, Boston, London: D. Reidel Publishing Company.
- RANCIÈRE, JACQUES (2001): Ten Theses on Politics. *Theory & Event* 5: 3.
- RANCIÈRE, JACQUES (2004): Politics and Aesthetics: An Interview. *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities* 9(3): 3–9.
- RANCIÈRE, JACQUES (2005): *Nerazumevanje: politika in filozofija*. Ljubljana: Založba ZRC.
- RANCIÈRE, JACQUES (2014): *Hatred of Democracy*. London: Bloomsbury, Continuum.
- SPRINGBORG, PATRICIA (1984): Karl Marx on Democracy, Participation, Voting, and Equality. *Political Theory* 12(4): 537–556.
- VODOVNIK, ŽIGA (2015): *Demokracija kot glagol*. Ljubljana: Krtina.